

Інформаційна довідка щодо відповідальності за правопорушення у сфері охорони археологічної спадщини та інших культурних цінностей*

Важливим джерелом розвитку кожної нації, основою стратегічного розвитку держави є культурна спадщина, яка відповідно до статті 54 Конституції України охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу України, які знаходяться за її межами. Предметом такої охорони є характерна властивість об'єкта, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. До культурних цінностей належать об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України¹.

З огляду на цінність об'єкта правової охорони, державою встановлено найсуворіші види юридичної відповідальності (адміністративну та кримінальну) за посягання на культурні цінності, культурну спадщину, пам'ятки культурної спадщини, археологічну спадщину тощо.

Зокрема кримінально-караним є: незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (стаття 193 КК України); контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей (частина перша статті 201 КК України), вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища (частина друга статті 201 КК України); незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини (частина перша статті 298 КК України); умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (частина друга статті 298 КК України), зокрема пам'яток національного значення (частина третя статті 298 КК України), умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини (частина четверта статті 298 КК України); діяння, передбачені частинами другою, третьою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища (частина п'ята статті 298 КК України).

Крім того, частиною першою статті 438 КК України передбачена відповідальність за розграбування національних цінностей на окупованій

¹ Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 року № 1068-14.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>

території (покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років).

Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) регламентовано підстави відповідальності за: невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону культурної спадщини або створення перешкод для їх діяльності (стаття 188-33 КУпАП) та порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини. Зокрема за ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України (стаття 92 КУпАП).

Новітнім міжнародним інструментом, який містить повний комплекс вимог і встановлює стандарт для кримінального законодавства держав-учасниць у частині запобігання правопорушенням проти культурної спадщини є підписана Україною Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями (Нікосія, 2017)² (далі – Конвенція). Розглядаючи проблему посягань на культурну спадщину не лише з культурного, а й із безпекового аспекту, (у преамбулі констатовано, що нелегальний обіг культурних цінностей є джерелом фінансування тероризму), Конвенція встановлює ряд кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу культурних цінностей, включно з крадіжкою; незаконні розкопки, ввезення та вивезення; незаконне придбання та розміщення на ринку.

Революційними з позиції права є положення параграфу другого статті 7 Конвенції, яким передбачено, що придбання культурних цінностей має визнаватися протиправним навіть тоді, коли особа не знала, але повинна була би знати про протиправне походження культурних цінностей, якби вона заздалегідь виявила ретельність, якої вимагає придбання таких цінностей³.

Отже, подальші кроки удосконалення національних правових механізмів охорони пам'яток археології, попередження незаконних розкопок та нелегального обігу археологічних предметів доцільно пов'язувати з ратифікацією Конвенції.

При цьому варто зазначити, що Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створено робочу групу з питань розвитку кримінального права (далі – робоча група), з метою розробки та внесення Президентові України узгоджених пропозицій із питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства. Зокрема

²Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property (CETS No. 221) <https://www.coe.int/en/web/conventions>

³ Там само.

підготовки трьох кодифікованих актів: Кодексу України про відповідальність за порушення, Кодексу України про відповідальність за проступки і Кримінального кодексу України. Станом на кінець 2023 року робоча група, в основному, завершила обговорення Загальної та Особливої частин нового Кодексу⁴.

У проєкті нового КК України правопорушення проти культурної спадщини згруповані у одному розділі 7.6, об'єктом охорони якого визначено «унікальна культурна цінність України – культурна цінність, що належить до об'єктів національного культурного надбання, об'єктів культурної спадщини національного значення, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, унікальних пам'яток Музейного фонду України, особливо цінних, рідкісних документів чи колекцій» (пункт 7 статті 7.6.1 проєкту КК)⁵.

Кримінальні правопорушення диференційовано на злочини та проступки. До злочинів віднесено такі діяння: незаконне поводження з культурною цінністю (культурним об'єктом) або документом Національного архівного фонду, вчинене шляхом приховування, вивезення з території України без належного дозволу, придбання чи отримання безоплатно культурної цінності (культурного об'єкту) або документу завідомо протиправно вилученого у власника чи законного володільця; не повернення їх після закінчення строку правомірного користування чи володіння ними або незаконне заволодіння такою цінністю (об'єктом) чи документом (стаття 7.6.10 проєкту КК); незаконне заволодіння археологічним предметом під час археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт із пошуку об'єктів археологічної спадщини особою, яка його виявила та незаконно заволоділа ним або збула його особі, яка не мала права володіти таким предметом (стаття 7.6.11 проєкту КК).

Проступками пропонується визнавати: незаконні роботи на об'єкті археологічної спадщини особою, яка незаконно здійснила археологічну розвідку, провела розкопки, будівельні роботи, здійснила випасання тварин чи інші сільськогосподарські роботи або складувала вантаж чи засмітила відходами об'єкт археологічної спадщини (стаття 7.6.16 проєкту КК); незаконне заволодіння скарбом чи археологічним предметом особою, яка заволоділа знайденим скарбом, що має культурну цінність, або археологічним предметом, який випадково опинився у неї (стаття 7.6.17 проєкту КК).

До ознак, що підвищують на один ступінь тяжкість вказаних злочинів віднесено вчинення їх умисно: щодо культурної цінності чи об'єкта археологічної спадщини, що перебуває на тимчасово окупованій території України; у складі групи; з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; поєднаного з вивезенням культурної цінності за межі території України з тимчасово

⁴Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту станом на 14.10.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/14/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-10-2023.pdf>

⁵Там само.

окупованої території України; вчиненого в особливий період чи в умовах надзвичайного стану (пункти 3,7,9-11 статті 7.6.3 проекту КК)⁶.

Таким чином, питання підвищення ефективності правової охорони об'єктів археологічної спадщини та проблему поширення випадків незаконних розкопок, нелегального обігу археологічних предметів тощо, доцільно вирішувати у контексті удосконалення механізмів притягнення особи до існуючих видів відповідальності, з урахуванням положень проекту нового КК України та вимог Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями, процес ратифікації якої необхідно активізувати.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

⁶Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту станом на 14.10.2023.
[URL:https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/14/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-10-2023.pdf](https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/14/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-10-2023.pdf)